

SIGURNO I PODRŽAVAJUĆE OSNOVNOŠKOLSKO OKRUŽENJE ZA UČENIKE I UČENICE IZBEGLICE I TRAŽIOCE AZILA

Save the Children

SAŽETAK IZVEŠTAJA

Ekspertkinje za istraživanje:

Prof. dr Jelena Vranješević, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Nataša Simić, Naučni saradnik na Institutu za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Istraživači na terenu:

Olga Lakićević, stručnjakinja za obrazovanje, CIP Centar

Aleksandra Kalezić Vignjević, projektna koordinatorka, CIP Centar

Kristina Drini, asistentkinja na projektu, CIP Centar

Koordinator projekta:

Boris Spasić, zamenik direktora, CIP Centar

Sažetak pripremila:

Milena Mihajlović, izvršna direktorka CIP Centra

Podrška projektu iz organizacije Save the Children:

Jelena Besedić, Dubravka Vranjanac

Kontakt:

CIPCentar@cipcentar.org

Serbia.office@savethechildren.org

Foto:

Anna Pantelia, Save the Children

Sigurno i podržavajuće osnovnoškolsko okruženje za učenike izbeglice/tražioce azila

U proteklih nekoliko godina u obrazovni sistem u Republici Srbiji postepeno je uključivan sve veći broj učenika migranata/tražioca azila. Iako u sistemu postoji dugogodišnja inkluzivna praksa, kao i iskustvo uključivanja novih učenika iz različitih obrazovnih sistema, učenika koji dolaze iz različitih socijalnih miljea, izazov uključivanja učenika migranata je u velikoj meri zahtevao značajne pripreme i prilagođavanja organizacije rada, saradnju sa drugim institucijama i nevladinim organizacijama.

Još tokom 2013. godine u školu su upisana deca tražioci azila u Srbiji (u osnovnu školu u Bogovađi), dok je u 2014. godini u obrazovni sistem uključeno još sedmoro učenika. U 2015. godini, u prvih 6 meseci je u osnovnu školu upisano tridesetoro dece tražilaca azila. U maju 2017. ukupno 101 dete pohađa nastavu u 10 škola u Beogradu (opštine Palilula, Voždovac, Rakovica i Zemun) i Lajkovcu (područna škola u Bogovađi). Na osnovu Radnog plana za sprovođenje Programa saradnje UNICEF-a i Vlade Republike Srbije u oblasti obrazovanja u periodu 2016-2017. godine predviđena je podrška jačanju sistema obrazovanja za obezbeđivanje pristupa kvalitetnom obrazovanju u vanrednim situacijama. Realizovao se Zajednički koncept UNICEF-ove podrške obrazovanju dece migranata/ izbeglica u saradnji sa Centrom za obrazovne politike u okviru projekta Podrška obrazovanju učenika migranata/izbeglica na teritoriji Republike Srbije. Projektom su pripremani i realizovani programi obuke za obrazovne ustanove i školske uprave, a obezbeđuje se mentorska podrška i mali grantovi obrazovno-vaspitnim ustanovama.

Uvažavajući zakonsku mogućnost obrazovanja učenika migranata/tražioca azila, počev od međunarodnih dokumenata čiji je potpisnik Republika Srbija, Ustava Republike Srbije i Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Pravo na obrazovanje i vaspitanje, član 3 u kome stoji da Strani državljanin, lice bez državljanstva i lice tražilac državljanstva ima pravo na obrazovanje i vaspitanje pod istim uslovima i na način propisan za državljane Republike Srbije), pripremljeno je Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/ tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja. Planom podrške škole uključivanju učenika, koji je sastavni deo Stručnog uputstva, definisani su postupci uključivanja učenika i učenica migranata u obrazovni sistem: aktivnosti Tima za inkluzivno obrazovanje, obaveze i proces informisanja svih zainteresovanih strana. Definisan je okvir Plana podrške svakom učeniku u kome se planira prilagođen rad, izbor metoda i oblika rada, ali i saradnja sa drugim institucijama i organizacijama.

U Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja formirana je Radna grupa za obezbeđivanje podrške

u obrazovanju učenika izbeglica i tražilaca azila u institucijama sistema obrazovanja i vaspitanja, radi planiranja, praćenja i usmeravanja aktivnosti vezanih za obrazovanje dece migranata/tražioca azila.

Ovakav pristup je dosledno inkluzivan, veoma se uvažavaju sve osobenosti i kapaciteti učenika i učenica, uvažavaju iskustva, kako obrazovna, tako i kulturološka, ali i lična, kao i porodična, u najvećem broju veoma traumatična, u procesu izbeglištva.

U tom smislu podrška učenicima podrazumeva program adaptacije i prevladavanja stresa, program intenzivnog učenja jezika sredine, tj. ubrzanog savladavanja programa srpskog jezika kao stranog jezika na dopunskim časovima, ali i kroz učešće u redovnoj nastavi i vannastavnim aktivnostima koje škola realizuje, kroz vršnjačku podršku i individualizaciju nastavnih aktivnosti, prilagođavanje rasporeda pohađanja nastave, metoda i načina rada i nabavku opreme i didaktičkog materijala. Uvažavajući potrebu za sistemskom podrškom obrazovnim ustanovama u proteklom periodu Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je iniciralo, realizovalo ili podržalo aktivnosti međunarodnih i domaćih organizacija i institucija.

U prvoj fazi priprema za potpuno uključivanje učenika u obrazovni sistem korišćena su iskustva stečena u toku realizacije projekta Podrška obrazovanju učenika migranata/izbeglica na teritoriji Republike Srbije.

U okviru planiranja i realizacije podrške uključivanju učenika migranata u obrazovni sistem uvažan je prostorni raspored prihvatnih centara (19 prihvatnih centara) i povezanost sa školskim upravama. Centri su na teritoriji 9 školskih uprava u kojima su određeni prosvetni savetnici za praćenje i usmeravanje svih obrazovnih aktivnosti. Takođe, su uključeni i istaknuti nastavnici spoljni saradnici Ministarstva (10 mentora), radi pružanja mentorske podrške školama.

- Školske uprave su odredile škole u kojima će biti uključeni učenici migranti i prvobitno je obuhvaćeno 45 osnovnih škola.
- Srednje obrazovanje je preporučeno, ali zakonom nije obavezno. Praćeni su resursi škola, broj učenika u odeljenjima, poznavanje jezika i interesovanja mladih migranata.
- Pripremljen je tzv. Program dobrodošlice učeniku. Predstavljen je Školski izveštaj, dokument koji škola izdaje učeniku koji napušta našu zemlju, u kome su primenjena međunarodna iskustva praćenja i vrednovanja postignuća učenika i sticanje međupredmetnih kompetencija.

- Ostvaren je kvalitetan nivo saradnje sa Komesarijatom za izbeglice i migracije, koji je uključen u distribuciju informacija roditeljima migranata o mogućnostima obrazovanja u Republici Srbiji, kontaktiranje školskih uprava i zdravstvenih ustanova radi zdravstvenog pregleda pre uključivanja u obrazovni proces.
- U saradnji sa Unicefom i Centrom za obrazovne politike pripremljeni su pisani materijal/liflet na više jezika (engleski, farsi, paštu) koji sadrže informacije o obrazovnom sistemu naše zemlje.
- Uvažavajući potrebe izučavanja srpskog jezika kao stranog, odnosno jezika komunikacije i obrazovanja, sa Filološkim fakultetom iz Beograda organizovan je program stručnog usavršavanja za učenje srpskog kao stranog jezika. Ovaj proces je nastavljen kroz program praćenja i pružanje podrške školama. U proces podrške uključeni su Filozofski fakultet u Nišu, nastavnici realizatori u osnovnim školama, Unicef, organizacija Indigo i MPNTR. U završnoj je fazi izrada Priručnika koji je podržao Danski savet za izbeglice.
- S obzirom na inkluzivni koncept uključivanja dece migranata u škole, predstavnici svih škola su učestvovali u programu stručnog usavršavanja o inkluzivnom obrazovanju, sa fokusom na specifičnosti obrazovanja dece migranata.
- Za potrebe adekvatnog pristupa u radu sa decom migrantima, u toku školske 2017/18. godine u različite vidove stručnog usavršavanja uključeno je oko 750 nastavnika i saradnika. Pripremljen je Priručnik za škole o realizaciji Stručnog uputstva za uključivanje učenika izbeglica/trožilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja, čiji su autori stručnjaci iz škola, Unicefa, predstavnici nevladinog sektora i MPNTR.

Prateći broj i raspodelu učenika u školama, stanje se tokom školske 2017/18. menjalo. Krajem septembra bilo je uključeno 436 učenika i učenica u 45 osnovnih škola, 27 u školama za obrazovanje odraslih i 24 u 13 srednjih škola. Broj učenika se menjao i u aprilu 2018. prijavljeno je 400 učenika u osnovnim školama i 27 u srednjim školama. Uvažavane su specifičnosti smeštaja i dužine boravka porodica u prihvatnim centrima. Način rada se prilagođavao potrebama i resursima škola. U tom smislu je pružana obrazovna podrška deci u prihvatnim centrima na teritoriji uprava Zrenjanin i Sombor. S obzirom na uočene promene, dužinu boravka porodica u centrima počelo je uključivanje učenika u redovnu nastavu u školama u Kikindi i Somboru. Jedino se još u Subotici i dalje pruža podrška u centru, jer se tu porodice zadržavaju privremeno i pripremaju se za prelazak granice. U svim školama ostvaren je kontakt sa roditeljima i pratiocima dece migranata. Sve obrazovne ustanove su uložile trud da se učenici migranti dobro osećaju u novoj sredini i da budu prihvaćeni, kao pojedinci i kao predstavnici svog naroda i kulture.

Treba istaći i veliki doprinos lokalnih samouprava u obezbeđivanju prevoza učenika.

U ovom periodu primenjena su dva istraživanja koja se odnose na utvrđivanje stanja u oblasti obrazovanja migranata (prvi koji je podržao Save the Children koji je realizovao CIP Centar i drugi koji je podržao Unicef). Saznanja do kojih se došlo biće putokaz za naredne korake, u pogledu podrške školama, nastavnicima, učenicima i roditeljima.

Za potrebe dalje, kvalitetne podrške obrazovanju migranata pripremljen je projekat MADAD2 (implementacija od januara 2018. do aprila 2019. godine) koji se realizuje iz sredstava Evropske komisije u saradnji sa drugim ministarstvima. Planirane su aktivnosti na standardizaciji srpskog kao stranog jezika u saradnji sa Zavodom za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, dodela grantova školama u koje su uključena deca migranti radi unapređivanja kvaliteta nastave i vannastvni aktivnosti, podrška radu mentora, uključivanje volontera i stručno usavršavanje nastavnika i saradnika.

Izvanredan doprinos kvalitetu uključivanja dece migranata u obrazovni proces dala je saradnja i podrška nevladinih međunarodnih i domaćih organizacija. U okviru saradnje sa UNICEF-om ostvarene su brojne aktivnosti. Organizacija Save the Children je u okviru Memoranduma o saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja podržala angažovanje konsultanta i aktivnosti nekoliko organizacija koje su organizovale različite, za decu izuzetno delotvorne, vidove neformalnog obrazovanja u prihvatnim centrima. Međunarodne i domaće organizacije civilnog društva bile su i ostale partner MPNTR u čitavom ovom procesu.

Za naredni period ostalo je još izazova koji se odnose na adekvatno praćenje i vrednovanje učenčkih postignuća, unapređivanje kvaliteta nastave i još veće i adekvatnije uključivanje učenika u različite vannastavne aktivnosti.

Zora Dešić

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Uvod

Istraživanje „Sigurno i podržavajuće osnovnoškolsko okruženje za učenike izbeglice i tražioce azila“¹ sprovedeno je u okviru projekta „Inkluzija dece i roditelja u situaciji izbeglištva i migracije – procena potreba i podrška roditeljima“ koji realizuju CIP – Centar za interaktivnu pedagogiju i Save the Children² na osnovu Memoranduma o saradnji Save the Children sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (MPNTR). Istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se, na osnovu podataka, definišu smernice za unapređenje procesa uključivanja dece u formalno osnovno obrazovanje i vaspitanje, i za kreiranje sigurnog i podržavajućeg školskog konteksta za njihovo učenje i razvoj.

1 U daljem tekstu koristi se termin migranti koji se odnosi na izbeglice, migrante i tražioce azila.

2 Projekat je implementiran u periodu avgust 2017 – mart 2018.

Nalazi i preporuke, predstavljeni ukratko u ovom sažetku, a detaljnije u celovitom tekstu izveštaja o istraživanju³, namenjeni su kreatorima obrazovnih politika, nastavnom kadru, donatorima, ali i drugim profesionalcima i zainteresovanim stranama.

Jedna od obaveza zemalja članica UN⁴ je da decu uključe u kvalitetno obrazovanje. Inkluzija u obrazovanje je veoma važna za psihološku dobrobit dece – učenje u društvu vršnjaka pruža doživljaj stabilnosti i „normalnosti“ u situaciji krize i neizvesnosti, podstiče rezilijentnost dece i njihovu sposobnost da se nose sa stresom, podiže samopouzdanje i jača njihove socijalne kompetencije.

3 Celoviti tekst istraživanja, na srpskom i engleskom jeziku, nalazi se na internet stranama organizacija Save the Children za severozapadni Balkan: <https://nwb.savethechildren.net/>; CIP-Centra za interaktivnu pedagogiju: www.cipcentar.org

4 Generalna Skupština UN usvojila je 2016. godine Njujoršku deklaraciju za izbeglice i migrante u cilju unapređenja mehanizama za zaštitu ljudi u pokretu.

Kontekst u kome se odvija obrazovna inkluzija dece migranata

Prema podacima UNHCR-a, januara 2018. godine u Srbiji bilo je registrovano 4,196 migranata/tražioca azila. Do 2016. godine deca su bila uključena u neformalno obrazovanje u azilnim i prihvatnim centrima, u organizaciji Komesarijata za izbeglice i migracije (Komesarijat) kao i međunarodnih i nevladinih organizacija (NVO). Programaska ponuda se odnosila na kreativne, psihosocijalne i edukativne radionice, učenje srpskog i engleskog jezika, časove iz pojedinih predmeta i slično. Jedino su u centru u Preševu NVO organizovale „neformalnu školu“, u kojoj se nastava odvijala na sličan način kao u redovnim školama.

Političkim dogovorom između Evropske unije i Turske, marta 2016. godine, Balkanska ruta je zvanično zatvorena, mada su migranti sa Bliskog Istoka i Afrike nastavili da putuju rutom i pristižu u Srbiju. Dužina boravka migranata se sa nekoliko sati i dana produžila na nekoliko meseci, do nekoliko godina. U ovim promenjenim okolnostima, pitanje uključivanja dece u formalno obrazovanje dobilo je na značaju.

Republika Srbija preduzela je niz mera za izgradnju šireg institucionalnog sistema podrške deci migrantima⁵, u skladu sa Ustavom Republike Srbije, Konvencijom UN

o pravima deteta, i drugim relevantnim zakonskim i podzakonskim aktima⁶.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPNTR) je sa Komesarijatom i Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, uz učešće međunarodnih organizacija i nevladinih organizacija formiralo Radnu grupu za obezbeđivanje podrške u obrazovanju učenika izbeglica i tražilaca azila u institucijama sistema obrazovanja i vaspitanja. Radna grupa je napravila „Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja“⁷, dostavljeno školama maja 2017. godine. Uputstvo se nadovezuje na postojeću regulativu i iskustva u (inkluzivnom) kvalitetnom obrazovanju za svu decu i pružanju dodatne podrške deci iz osetljivih grupa.

Podrška školama u koje su upisana deca migranti obuhvata obuku timova, grantove za realizaciju planova podrške, mentorsku podršku savetnika - spoljnih saradnika. Pripremljene su brošure o upisu dece na više jezika, u toku je priprema priručnika sa primerima dobre prakse, izrada standarda i nastavnog plana i programa srpskog jezika kao stranog jezika, i sl.

5 <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/01/januar-2018.-Obrazovanje-ucenika-migranata-u-RS-1.pdf>

6 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o azilu, Pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja.

7 <http://www.mpn.gov.rs/strucno-uputstvo-za-ukljucivanje-ucenika-izbeglicatrazilaca-azila-u-sistem-obrazovanja-i-vaspitanja/>

Školski pribor i opremu za decu obezbedio je UNICEF. U Beogradu se deci organizuju prevoz do škole, pratnja prevodioca i podrška nekog od stručnjaka (pedagog,

psiholog, nastavnik, socijalni radnik) preko projekata NVO koje finansiraju međunarodne organizacije.

Zadaci i metodologija istraživanja

Kako bi se odgovorilo na postavljeni cilj, definisani su sledeći zadaci istraživanja:

- Istražiti uslove, mogućnosti i prepreke za uspešno uključivanje dece migranata u osnovnoškolsko obrazovanje i prikupiti primere dobrih praksi;
- istražiti koja vrsta podrške i kojih aktera je potrebna školama u Srbiji da bi mogle da adekvatno uključe decu iz migrantske populacije i pruže im kvalitetno obrazovanje;
- istražiti koja vrsta podrške je potrebna deci migrantima i njihovim roditeljima tokom procesa pripreme za polazak i dalje tokom pohađanja škole.

Istraživanje je sprovedeno u Beogradu ali su prikazani i primeri dobre prakse iz drugih sredina koje su učesnici izneli. Na osnovu nalaza, definisane su preporuke za unapređenje politika i prakse uključivanja dece migranata u formalno osnovno obrazovanje koje su primenljive na celoj teritoriji zemlje.

Učesnici u istraživanju: Ukupno je uključeno 167 ispitanika, od toga 122 odraslih i 45 dece.

Ispitano je 78 zaposlenih iz pet osnovnih škola na teritoriji Grada Beograda sa iskustvom u radu sa decom migrantima (31 nastavnik razredne nastave, 29 nastavnika predmetne nastave, 6 direktora i zamenika direktora, 7 stručnih saradnika – psiholozi i pedagozi, 5 pedagoških asistenata), 2 savetnika iz Školske uprave Beograd, 10 predstavnika NVO⁸ koje podržavaju školovanje dece, kao i 3 privremena staratelja maloletne dece bez pratnje⁹.

Ispitanici iz migrantske populacije smešteni su u Centru za azil u Krnjači: 29 dece iz Avganistana, Irana i Iraka, od kojih 23 dečaka i 6 devojčica. Deca pohađaju šest škola od kojih su četiri u uzorku (I-IV razred pohađa 10, a V-VIII razred 19 dece ukupno, od kojih je 10 bez pratnje). U istraživanju je učestvovalo 13 roditelja iz centra za azil - 10 očeva i 3 majke.

Ispitanici iz domicilne populacije bili su iz jedne škole iz uzorka: 16 dece (I-IV razred: 9, V-VIII razred: 7), i 16 roditelja (po 8 iz nižih i viših razreda).

Prikupljanje podataka sprovedeno je u periodu novembar 2017 – februar 2018 godine. Sa decom, roditeljima, nastavnicima razredne i predmetne nastave, pedagoškim asistentima, starateljima dece bez pratnje i predstavnicima nevladinih organizacija sprovedeni su fokus grupni intervjui. Sa direktorima i stručnim saradnicima, predstavnicima školske uprave, i sa starateljima dece bez pratnje obavljani su polustrukturisani intervjui. Razgovori sa učesnicima migrantima su obavljani uz pomoć prevodilaca. Za ispitivanje iskustva i uverenja dece iz nižih razreda, iz obe populacije, korišćene su metode za intervjuisanje prilagođene deci, uz korišćenje različitih vizuelnih tehnika kao što su crtanje, mapiranje i modelovanje.

Etičke norme i prava deteta poštovana su u procesu prikupljanja, obrade i prezentovanja rezultata istraživanja. Učešće je bilo dobrovoljno i anonimno, rezultati su prezentovani objedinjeno bez navođenja imena škola i ispitanika. Punoletni učesnici su potpisali saglasnost za učešće u istraživanju, a roditelji/staratelji su potpisali saglasnosti za učešće dece. Saglasnosti za učesnike iz migrantske populacije bile su na njihovom maternjem jeziku.

8 Centar za obrazovni politike, ADRA, Danski savet za izbeglice, Grupa 484, Centar za prava deteta, Centar za integraciju mladih, SOS dečja sela.

9 angažovanih preko centara za socijalni rad.

NALAZI ISTRAŽIVANJA

Stres dece migranata, roditelja migranata i nastavnika

Nastavnici navode da deca u nižim razredima ne pokazuju znake stresa, za razliku od starije dece koja pokazuju uznemirenost, odsutnost, tugu i brigu za porodicu, o čemu retko žele da pričaju. Deca bez pratnje kažu da su im najveći izvor stresa briga za bezbednost u centru i nedovoljno hrane.

U školama deci pomažu da prepoznaju stres, i trude se da se osećaju sigurno i prihvaćeno. Dozvoljavaju im da se osame kada to žele, a odrasli i drugi učenici su tu kada im treba društvo i razgovor. Deca se po potrebi upućuju kod stručnih saradnika, a dve škole sarađuju sa psiholozima iz NVO koji poznaju decu. Imajući u vidu iskustva iz zemlje porekla, na putu, kao i uslove u kampu, svi sagovornici iz škola se slažu da je izuzetno važno da boravak u školi ne predstavlja dodatni stres za decu.

„Uslovi u kojima žive u kampu su izuzetno teški, ali koliko se trude da dođu uredni, čisti je jako dirljivo. Deca su često hronično gladna i to su situacije sa kojima se teško nosimo.“ - direktorka škole

Upis u školu

Na početku školske 2017-2018. godine upisano je 447 dece u 37 osnovne škole u sedam gradova, od toga 137 dece u 16 škola u Beogradu, prema podacima MPNTR¹⁰. Deca su uglavnom raspoređivana po razredima na osnovu uzrasta, ali je bilo slučajeva upisa u niži razred zbog organizacije prevoza, ili kako bi braća i sestre bili zajedno u odeljenju. Nastavnici smatraju da je optimalno da se u jedno odeljenje upiše dva do tri deteteta, jer, kada je jedno samo, oseća se izolovano i povlači se, a kada ih je više, drže se zajedno i manje druže sa vršnjacima. Sagovornici navode da je upis bio bolje organizovan u odnosu na prethodnu godinu, imali su više smernica, ali ne sve koje su im potrebne. Imaju podeljeno mišljenje o tome da li su dovoljno informisani o interesovanjima, ponašanju, porodičnoj situaciji, dosadašnjem školovanju, znanjima, jeziku i poreklu dece. Pre upisa dece imali su bojazni i osećali su se nekompetentno iako imaju iskustva u radu sa decom iz drugih zajednica, posebno iz romske nacionalne manjine.

„Svi kreću sa zebnjom, ali kada vide da su deca dobra i da nema problema, čak i da se pokreće i obrazovni proces, tenzija pada i stvari kreću na bolje“, savetnica iz Školske uprave.

„Škola treba da ne pravi dodatno opterećenje, deci treba da omogućimo da se pravilno razvijaju, da im olakšamo... Da formiramo zdravu ličnost zadovoljnu sobom, koja je u skladu sa sobom i svojim okruženjem“ - direktorka škole

Roditelji migranti su pod stresom zbog neizvesnosti, osećaja nemoći i brige za decu i njihovu budućnost, kao i straha za bezbednost u centru. Često ne znaju kako da se izbore sa svojim stresom, niti kako da pomognu deci, mada neki imaju razvijene strategije kao što su šetnja, igra i sl.

Nastavnici uglavnom ne opažaju da su pod stresom zbog rada sa učenicima migrantima, više govore o povećanim obavezama i odgovornostima. Osećanja u vezi bolnih doživljaja dece dele sa kolegama.

• **Aktivnosti pripreme škola za upis dece migranata** bile su usmerene na kolektiv, decu i roditelje iz domicilne populacije. Ključni zadatak bio je informisanje roditelja na sastancima i putem pisanih informacija, i zauzimanje jasnog pozitivnog stava škole kako ne bi došlo do otpora. Roditelji uglavnom nisu negodovali, mada je bilo slučajeva škola u kojima su pojedini roditelji pokazivali otpor, zbog brige o bezbednosti i zdravlju dece, bojazni da će opasti kvalitet nastave, kao i zbog religijske pripadnosti dece migranata.

Prema mišljenju zaposlenih u školama, u pripremi dece najvažnije je bilo podsticanje empatije. Većina učenika je pozitivno reagovala na vest o uključivanju migranata, mada je bilo i otpora, diskriminacije i ignorisanja dece migranata. Deca navode da su im roditelji rekli da je to odlična prilika da saznaju o drugim kulturama i religiji i ohrabivali ih da se druže sa vršnjacima, tako da se većina radovala njihovom dolasku.

„Meni je bilo okej i ja sam želela da saznamo nešto više o njihovoj kulturi, veri, kroz šta su sve prošli, kako su dolazili, gde su bili...“ - učenica

¹⁰ Obrazovanje učenika migranata u Republici Srbiji <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/01/januar-2018.-Obrazovanje-ucenika-migranata-u-RS-I.pdf>

Roditelji migranti koji su bili informisani na sastancima u azilnom centru, radovali su se upisu dece i bilo im je potrebno pojašnjenje o obrazovnom sistemu i nastavku školovanja ako nastave put. Oni visoko vrednuju obrazovanje, smatraju da je boravak dece u školi značajan za dalje školovanje i ublažavanje stresa.

Staratelji maloletne dece bez pratnje nisu imali vremena da sa decom puno pričaju o školi, i generalno su malo uključeni u njihovo obrazovanje.

Decu su o upisu informisali u centrima, ona su se tome radovala, a neka su bila zabrinuta zbog sporazumevanja sa nastavnicima i vršnjacima. Deca su motivisana da idu u školu jer žele da nauče jezike, upoznaju drugu kulturu i običaje, steknu nove drugare, korisno iskoriste vreme i upoznaju se sa evropskim sistemom školovanja. Priprema dece migranata za polazak u školu u azilnim centrima je veoma važna, istakli su učesnici, a posebno učenje jezika.

„Kada su videli decu sa kojom je neko radio već 7 – 8 meseci, koja govore srpski, otpor se istopio“ - učesnica iz NVO.

Primeri dobre prakse

- ✓ Blagovremeno i detaljno informisanje roditelja i dece, kako iz migrantske, tako i iz lokalne populacije i jasan pozitivan stav škole prema uključivanju migranata.
- ✓ Poseta zaposlenih u školi azilnom centru pre upisa dece u školu.
- ✓ Angažovanje učenika na osmišljavanju priredbe dobrodošlice, organizaciji humanitarnih akcija i zajedničkih aktivnosti.
- ✓ Informisanje nastavnika i dece o zemljama porekla migranata, iskustvima na putu i uslovima u centru. Razgovori o kulturi, običajima, slušanje muzike. Izložba radova dece migranata u školi.
- ✓ Priprema dece migranata - učenje srpskog jezika i učešće u edukativnim aktivnostima u centru. Upoznavanje dece sa onim što ih očekuje u školi (trajanje časa, sedenje u paru, podizanje ruke za postavljanje pitanja/odgovaranje...). Prikazivanje fotografija i video snimaka škole koju će pohađati.
- ✓ Višejezični natpisi u prostoru škole. Plakat dobrodošlice na maternjem jeziku dece. Nastavnici uče pojedine reči na maternjem jeziku dece. Dvojezični i višejezični nazivi predmeta u učionici. Simuliranje situacija sporazumevanja ljudi koji ne pričaju istim jezikom sa decom.

Nastava i učenje

U svim ispitivanim školama su formirani stručni timovi za podršku učenicima migrantima i u godišnjem planu rada škole opisan je plan podrške učenicima migrantima, najčešće uopšteno. U nekim školama u podršku deci su uključeni vršnjački tim za prevenciju nasilja i učenički parlament, i uspostavljeni vršnjački mentori.

Deca migranti smatraju da se škole koje pohađaju u Srbiji razlikuju od škola u zemljama iz kojih su došli jer nema telesnog kažnjavanja i dodatno ističu poštovanje prava deteta i njegovog mišljenja.

• **Ponašanje dece i motivacija za učenje:** Zaposleni u školama su saglasni da deca poštuju pravila, uvažavaju nastavnike, i da na planu komunikacije i discipline nije bilo problema. Deca su uglavnom željna da uče. Ipak, ima i onih koji su slabije motivisani, pogotovo starija deca koja sa nestrpljenjem čekaju da nastave put, da nađu posao i zarađuju.

„Migranti su došli po znanje i mi to treba da im damo, oni nisu došli po sažaljenje, njima to ne treba.“ - nastavnica

„Deca su vrlo poslušna, ne postavljaju pitanje zašto nešto treba da uče ili urade i čude se zašto naša deca neće da uče, zašto moraju nastavnici da ih ubeđuju.“ - direktorka škole

• **Početna procena i ocenjivanje dece:** Zaposleni u školama kažu da im je nedostajala procena kompetencija dece. Uz pomoć prevodilaca, stručni saradnici radili su po prijemu pedagoški profil dece koji je služio i kao osnova za portfolio. NVO smatraju da mogu da budu školama važna podrška jer poznaju decu, ali za sada, ta vrsta saradnje nije formalizovana.

Nastavnicima nedostaju smernice kako da ocenjuju učenike i gde da evidentiraju te ocene. Navode da učenike migrante ocenjuju samo opisno, dok deca govore da ipak ima ocenjivanja¹¹.

Savetnice iz Školske uprave ističu kao veliki izazov to što nije razrađena prateća dokumentacija koja će biti prihvaćena u zemljama u koje migranti odlaze. Deca izlaze sa nekom vrstom „školskog izveštaja“, za koji nisu

¹¹ Izvesne razlike školskih praksi proizilaze iz toga što je u fokus grupama sa migrantima bilo dece (i roditelja) koja pohađaju škole koje nisu bile obuhvaćene istraživanjem.

propisani ni forma ni sadržaj, a školama je važno da znaju na šta stavljaju pečat.

• **Organizacija nastave:** Raspored časova je usklađivan sa satnicom obroka u centru i prevozom, što je zahtevalo dosta reorganizacije unutar škole i koordinaciju sa NVO koje obezbeđuju prevoz. Dok su u nekim školama prošle godine deca sama birala na koje će časove ići, ove godine su im aktivnosti usklađenije sa redovnim nastavnim planom i programom.

Deca najčešće imaju dva ili tri časa zajedno sa vršnjacima i jedan do dva časa intenzivnog učenja srpskog jezika koje drže učitelji i/ili nastavnici srpskog jezika. Učitelji kažu da nisu osposobljeni za to a dodatni problem je što rade sa decom različitog uzrasta i stepena razumevanja jezika. U jednoj školi deca imaju dodatni čas srpskog jezika svaki dan, a realizuje ga učitelj uz pomoć pratioca prevodioca.

Činjenicu da deca dolaze u školu od drugog ili trećeg časa (i ostaju najviše četiri časa), neki nastavnici opažaju kao prednost jer bi, kako kažu, bilo teško održati im pažnju duže. Drugi nastavnici, kao i predstavnici NVO, smatraju da deca treba što pre da se uključe u nastavu svih predmeta, i da bi brže savladala jezik kada bi duže boravila u školi.

U nekim školama stavljen je akcenat na veštine (muzičko, likovno i fizičko vaspitanje) i srpski jezik, dok su u drugim uključivali decu i na časove matematike, biologije, geografije i istorije. Generalno, svi su menjali početne planove i rasporede „u hodu“, spram potreba i interesovanja dece.

• **Nastavne metode i učenje:** Kada je reč o izvođenju nastave, svi se slažu da je najveći problem jezička barijera. Lakše je nastavnicima koji znaju engleski, nekada im učenici pomažu, ali ima i dece migranata koja slabo govore engleski. Najčešće se, u odsustvu prevodilaca snalaze, kako kažu, „rukama, nogama, malo slikama“. Svi potvrđuju da je prisustvo prevodilaca na početku dragoceno, ali jedan nije dovoljan jer su deca raspoređena u nekoliko odeljenja. Nastavnici prevodioca vide i kao osobu koja im približava kulturu i običaje dece. Zajedno sa pedagoškim asistentima i mentorima oni predstavljaju dragocenu pomoć u pripremi i realizaciji časova. Vremenom, njihova uloga treba da se smanjuje.

„Ranije sam se previše oslanjala na prevodioca, čime su deca propuštala priliku da nauče srpski. Sada prevodilac uskače samo kada je neophodno“ - učiteljica

Nekoliko nastavnika primenjuje raznovrsne nastavne metode kojima obezbeđuje aktivno učešće učenika različitih predznanja i interesovanja. Nešto veći broj nastavnika drži frontalnu nastavu, ali se trudi da obezbedi poseban materijal sa slikama, simbolima ili pojmovima na engleskom ili maternjem jeziku, koji deca koriste

samostalno ili uz pomoć nastavnika, vršnjaka ili pratioca. Skoro polovina nastavnika organizuje frontalnu nastavu i ne prilagođava je učenicima migrantima, iako su svesni da im to ne donosi dobit.

„Individualizacija je neophodna čak i kad je reč o engleskom jeziku jer je nivo znanja različit. Individualizovan pristup u školi nije problem jer sa svom decom radimo tako. Na primer kad idem na čas ja nosim udžbenike svih razreda.“ - nastavnica.

„Efikasniji su časovi gde se radi samo sa migrantima, dok im je na časovima redovne nastave jako teško. Gradivo je zahtevno, nema dovoljno vremena da se posebno posveti njima, onda zanemaruje drugu decu. U redu je da se povremeno uključe u školski život, ali ne ovako. Sa njima treba da bude jedan nastavnik koji će raditi samo sa njima.“ - učitelj

Grupne aktivnosti se spominju samo u kontekstu muzičkog (kada sva deca pevaju zajedno) ili fizičkog vaspitanja (kada zajedno igraju fudbal). Kako su se zaposleni u jednoj školi „vodili“ međupredmetnim kompetencijama i funkcionalnim znanjem, izvođenje ambijentalne nastave se istaklo kao najbolje rešenje.

Starija deca prave razliku između individualizovanog pristupa deci migrantima i situacija u kojima im nastavnici daju aktivnosti samo da ne ometaju čas. Deca migranti vole časove posebno za njih organizovane, budući da tada nastavnici obraćaju pažnju na njih, mogu da prate nastavu i nije im dosadno. Omiljeni predmeti su im oni koji će im biti korisni (jezici i informatika), ili oni na kojima se nastavnik trudi.

Roditelji lokalne dece pominju važnost vidljivosti iskustva i perspektive dece migranata pri realizaciji nastave.

• **Nastavna sredstva:** Priprema i pronalaženje nastavnih materijala je izazov za nastavnike. Osim prilagođenih udžbenika, rečnika, radnih listova i materijala za rad, sagovornici iz škola smatraju da bi im laptopovi i očigledna nastavna sredstva zbog vizuelnog prikaza dosta pomogla u radu sa svom decom. Roditelji i deca migranti kao prepreku vide to što nemaju udžbenike.

Kad je reč o **domaćim zadacima**, praksa se razlikuje. Dok većina ne zadaje domaće da ne bi opterećivali decu koja pribor ostavljaju u školi, drugi im omogućavaju da ih uz pomoć pratioca urade u samoj školi. Jedna grupa roditelja migranata smatra da bi im domaći zadaci omogućili da prate šta deca rade u školi, a da bi to strukturisalo slobodno vreme dece u centru. Skoro sva deca migranti kažu da dobijaju zadatke iz srpskog jezika, a neki i iz matematike i fizike. Starija deca kažu da uglavnom sama rade domaći, ali da mogu da pitaju nastavnike ili predstavnike NVO za pomoć.

Deca migranti pohađaju **dopunsku nastavu** zajedno sa ostalom decom samo u jednoj školi iz uzorka.

• **Vannastavne aktivnosti:** Učesnici istraživanja smatraju da bi bilo dobro da deca migranti budu uključena u sekcije i vannastavne aktivnosti, ali navode mali broj primera (hor, priredbe). Roditelji predlažu dramsku sekciju, i organizovanje radionica sa temama zanimljivim svoj deci. Deca migranti saopštavaju da nisu čuli za sekcije, i da

bi voleli da idu na muziku, sport, likovno, kompjuterske radionice i dodatno da uče engleski.

• **Podrška školama:** Mišljenja o mentorskoj podršci školama su podeljena. Njihovu ulogu pozitivnije ocenjuju stručni saradnici koji navode pomoć u vezi sa upisom dece, kreiranjem plana podrške, i kako sa njima mogu da se „čuju kada nešto zatreba“. Neki nastavnici ističu da mentori nisu dovoljno iskusni i informisani, a pojedini nisu ni znali da mentori postoje.

Primeri dobre prakse

✓ Kreiranje nastavnih materijala, uputstava, evaluacionih listova i sl. za rad sa decom migrantima i razmena među zaposlenima u školi.

✓ Nabavka laptopa, korišćenje očiglednih nastavnih sredstava i materijala na engleskom i/ili maternjem jeziku dece migranata. Razmene ideja i materijala putem mejling liste. Onlajn baza nastavnih materijala i priprema za časove koju svi nastavnici dopunjuju i koriste.

✓ Ambijentalna nastava i edukativne posete i izleti.

✓ Organizovana podrška za učenje i izradu domaćih zadataka.

✓ Radionice usmerene na međupredmetne kompetencije i funkcionalno znanje.

✓ Uključivanje dece u vannastavne aktivnosti.

✓ Vršnjačka podrška u učenju.

Socijalni odnosi

• **Kako su deca prihvaćena u školi:** Većina predstavnika škola ističe da im je prioritet socijalizacija dece migranata, a ne sticanje školskog znanja. Nastavnici i lokalni roditelji smatraju da se deca osećaju prijatno i prihvaćeno u školama, kažu da su se na početku deca izdvajala i tek posle nekoliko meseci počela da se na odmorima druže sa domicilnom decom.

„Deca nemaju ni vremena da se druže sa drugom decom, a i jezik je velika barijera. Jesu dobro prihvaćena, ali je interakcija ograničena. Deca se ponašaju isto, stave slušalice, slušaju muziku, bave se mobilnim.“ - nastavnica.

Pojedini roditelji migranti pominju slučajeve ignorisanja dece od strane vršnjaka i nastavnika. Deca kažu da se najviše druže sa drugom decom migrantima i da je razlog uglavnom jezik. Njihova iskustva prvog dana škole se razlikuju – od doživljaja prihvaćenosti do doživljaja izolovanosti i odbačenosti.

Domicilna deca smatraju da su se dečaci migranti bolje prilagodili i da su bolje prihvaćeni od devojčica i to tumače kulturološkim razlikama i činjenicom da se oni okupljaju oko zajedničkih igara koje ne zahtevaju poznavanje jezika (fudbal, tapke i sl.). Iako većina lokalne dece pokazuje empatiju za situaciju svojih vršnjaka i interkulturalnu osetljivost, izvestan broj vršnjaka ih i dalje diskriminiše i/ili ignoriše.

„Neće da se druže sa njima zato što su oni drugačiji, drugačija im je boja kože na primer, drugačije su vere, ali najviše zbog toga što nisu u takvim higijenskim uslovima u kakvim smo mi, najviše zbog toga.“ – učenica

• **Stavovi nastavnika:** Nastavnici ističu kako im iskustvo rada sa decom iz osetljivih grupa, jeste „snaga“, ali i „slaba tačka“ jer se sa uključivanjem migranata broj dece kojoj je potreban individualizovan pristup povećao.

Sagovornici iz NVO smatraju da bi kod nastavnika trebalo razvijati osetljivost za kulturne specifičnosti dece i kontekst u kome žive, kao i visoka očekivanja od sve dece. Deca migranti navode da se neki nastavnici trude da im pomognu, dok ih neki „ne primećuju“. Deca iz lokalne populacije smatraju da od stavova nastavnika zavisi kako će se deca migranti osećati na časovima i da li će im biti interesantno ili ne.

„Sve zavisi kako ih nastavnik prihvati na času, ako ih sad dobro prihvati, uključi ih u nastavu, njima je to zanimljivo, kao i nama, a ako ne onda nemaju šta da rade i onda im je dosadno.“ – učenica

„Neki nastavnici misle da će se deca izbeglice kratko zadržati u Srbiji i da zbog toga ne moraju da uče, dok drugi nastavnici žele da deca izbeglice nauče jezik i pokažu drugima šta sve mogu da nauče.“ - učenica

Na otpor pojedinih kolega prema uključivanju dece migranata, i prema inkluziji uopšte, ukazali su neki sagovornici iz škola. Stiče se utisak da otpor proizilazi iz negativnih stavova prema migrantima, procene sopstvene nedovoljne kompetentnosti za rad sa njima, nezadovoljstva podrškom koju oni i škola dobijaju i uverenja da je potrebno da dobiju izvesnu naknadu za rad sa decom iz osetljivih grupa.

„Samo jedan kolega je imao negativan komentar, ne javno. Ali ja sam mu objasnila da je to naša obaveza! Nisam dala priliku za neku priču.“ - direktorka škole.

• **Saradnja škole i roditelja migranata** se procenjuje kao važna, ali i roditelji i škola ocenjuju da je nezadovoljavajuća. Nekada se svodi na jedan sastanak, a u nekim školama nema prilika za upoznavanje, razmena informacija se obavlja preko pratioca ili je uopšte nema. Predstavnici škola u najvećem broju ne smatraju da je njihova odgovornost da preuzmu inicijativu već prebacuju odgovornost na roditelje.

Roditelji dece mlađeg uzrasta kažu da nemaju uvid u to šta deca rade u školi i kako napreduju, te da se ponekad osećaju kao da nemaju kontrolu pošto su deca *„sigurna da roditelji ništa ne znaju o onome što im se dešava u školi, gde su, šta rade i zato su opuštena“*. Roditelji bi voleli da budu redovno informisani, da budu uključeni u rad škole

i realizaciju neformalnih obrazovnih aktivnosti u kampu u skladu sa svojim kompetencijama.

Roditelji iz lokalne populacije potvrđuju da nemaju kontakt sa roditeljima migrantima. Većina se slaže da su roditelji generalno malo uključeni u život škole zbog nezainteresovanosti, nedostatka vremena, i zato što škola ne prihvata njihove inicijative.

• **Saradnja škola sa vladinim i nevladinim sektorom:** Učesnici iz škola smatraju da je potrebno više sinhronizacije i koordinacije između različitih aktera. Kao značajan resurs opažaju druge škole koje pohađaju deca migranti, a saradnju sa Školskom upravom Beograd svi pozitivno ocenjuju. Samo u dve škole je pomenuta saradnja sa domom zdravlja i centrom za socijalni rad, koja je opisana kao dobra. Većina škola govori o izostanku saradnje sa lokalnom zajednicom i ističu da bi trebalo da se više angažuje oko prevoza, školskog pribora i nastavnog materijala, učine i organizovanja aktivnosti u zajednici usmerenih na integraciju. Neke škole opažaju NVO koje pružaju pomoć deci i porodicama kao važne partnere. Više sagovornika je spomenulo donaciju UNICEF-a, a neki i saradnju sa Crvenim krstom, od koga su dobijali školski pribor i odeću za decu. I škole i NVO su istakli važnost kontinuirane uvremenjene materijalne podrške učenicima i školama (ne samo pri upisu već i tokom godine).

Primeri dobre prakse

- ✓ Posete centru radi uspostavljanja boljeg odnosa između zaposlenih u školi i migranata i motivisanja dece za redovno pohađanje škole.
- ✓ Pozivanje roditelja da dođu u školu i prisustvuju časovima.

- ✓ Informisanje preko sajta i Facebook strane škole o aktivnostima u kojima su učestvovala i deca migranti.
- ✓ Zajednički susreti dece i zajedničke (sportske) aktivnosti.

Za **uspešnu inkluziju** dece u obrazovni sistem važni su: prethodna priprema dece migranata za školu, informisanje i motivisanje njihovih roditelja, priprema domicilne dece i njihovih roditelja, priprema škola, jasna uputstva i protokoli, podrška mentora i obuke nastavnika.

Osim **dobiti** za decu migrante kada se uključe u obrazovanje, sagovornici iz škola govore o „jačanju“ kolektiva, o opštem osećaju zajedništva i ponosa, unapređenju nastavničkih kompetencija, dobitima na socio-emocionalnom planu, i povećanju empatije kod domicilne dece.

PREPORUKE O VRSTI I NAČINU PRUŽANJA PODRŠKE DECI I RODITELJIMA MIGRANTIMA TOKOM PROCESA PRIPREME ZA POLAZAK I DALJE TOKOM POHAĐANJA ŠKOLE

Na osnovu rezultata istraživanja, definisane su preporuke za unapređenje politika i prakse uključivanja dece migranata u formalno osnovno obrazovanje. Neke od preporuka koje će biti navedene izneli su sami ispitanici, a neke su definisane usaglašavanjem stanovišta više

ispitanika sa preporukama poznatim iz strane literature, kao i iskustvima u inkluziji dece iz osetljivih društvenih grupa. Preporuke su grupisane prema akterima na koje se u najvećoj meri odnose.

Opšte preporuke za uspešno uključivanje dece migranata u osnovnoškolsko obrazovanje

- Unaprediti saradnju i koordinaciju svih aktera iz vladinog i nevladinog sektora. Pojasniti uloge i procedure saradnje između MPNTR, školskih uprava, škola, Komesarijata, NVO koje rade sa migrantima u centrima, domova zdravlja, centara za socijalni rad i lokalne samouprave. Učiniti ih u pisanoj formi dostupnim svim zainteresovanim stranama.
- Organizovati aktivnosti u zajednici koje uključuju lokalno stanovništvo i migrante kako bi se upoznali i

zbližili i smanjili predrasude i otpore (proslave praznika, sportske ili kulturno-umetničke manifestacije).

- Promovisati u stručnoj i široj javnosti demokratske i interkulture vrednosti, informisati o pravima migranata na obrazovanje, smeštaj i zaštitu. Animirati stručnjake, studente i ostale građane, obrazovne i druge institucije, medije, NVO, donatore da daju svoj doprinos promociji i konkretnoj podršci migrantima.

Preporuke nastavnicima i školama

- Izvršiti potrebnu blagovremenu pripremu pre upisa dece: informisati domicilne roditelje i decu, urediti školsku sredinu, osnovati tim za podršku deci, pripremiti plan podrške, pripremiti materijale i sl. Organizovati informativne roditeljske sastanke u centru uz učešće predstavnika Komesarijata, školske uprave, NVO i škola. Obezbediti pisane materijale sa informacijama o sistemu obrazovanja, obavezama i pravima dece migranata i njihovih roditelja u vezi sa školovanjem. Organizovati posete roditelja i dece migranata školi u koju će se upisati deca, kao i posete nastavnika i stručnih saradnika centru.
- Obezbediti pedagoško-psihološku procenu dece pre upisa u školu, uključujući informacije o prethodnom školovanju, predznanjima i interesovanja, kao i o eventualnim specifičnim poteškoćama (u učenju, u vezi sa porodičnim odnosima, proisteklim iz traumatizacije i sl.). Procenu bi trebalo da zajedno obave predstavnik NVO koji poznaje decu iz centra i član školskog tima za podršku deci. Taj izveštaj bi predstavljao osnovu za portfolio, tj. planiranje rada sa decom i praćenje napretka dece migranata.
- Za svako dete naći najbolje rešenje pri raspoređivanju u razrede i odeljenja – u skladu sa uzrastom, znanjem i specifičnim potrebama, na osnovu pedagoško-psihološke procene. Smeštati po dvoje – troje dece u isto odeljenje kako se ne bi osećali usamljeno.
- Aktivno i kontinuirano raditi na tome da se deca migranti ali i domicilna deca osećaju sigurno i prihvaćeno u školi (atmosfera, odnosi, izražavanje dobrodošlice, višejezični natpisi, elementi različitih kultura i sl.).

- Upoznati se sa zakonskom i podzakonskom regulativom koja reguliše prava deteta na obrazovanje, inkluzivno obrazovanje i podršku deci iz osetljivih grupa, kao i sa uputstvom o školovanju dece migranata. Sagledati i razumeti lične otpore i raditi na njihovom prevazilaženju. Nastavnici i drugi zaposleni u školi treba da imaju proaktivan odnos, iznalaze rešenja, koriste dobre inkluzivne prakse koje već imaju, iniciraju saradnju sa institucijama i NVO u skladu sa svojim ovlašćenjima i radnim mestom.
- Organizovati što više prilika za upoznavanje dece, druženje i zajedničko provođenje slobodnog vremena (radionice, izleti, posete, odlasci u bioskop ili pozorište, proslave, sportske aktivnosti). Uključiti vršnjake iz domicilne populacije u podršku vršnjacima migrantima, posebno one koji su osetljivi na kulturološke razlike i znaju engleski jezik.
- Obezbediti sistematično intenzivno učenje srpskog jezika u centrima za smeštaj odmah po dolasku dece migranata. Organizovati svakodnevno učenje srpskog jezika u školi i pratiti napredovanje dece. Sa boljim razumevanjem jezika povećavati učešće dece u nastavi, počevši sa predmetima koji se lakše prate.
- Iskazati poverenje u dečije sposobnosti i kapacitete, jasno ih ohrabriti i podsticati da se angažuju najviše što mogu.
- Individualizovati i prilagoditi nastavu znanjima, kompetencijama i potrebama svakog deteta. Organizovati nastavu na fleksibilan način, primenjivati interaktivne

metode rada, grupni rad i kooperativno učenje. Uključiti decu migrante u dodatnu nastavu, rad sekcija i vannastavne aktivnosti. Zadavati deci smislene domaće zadatke uz osetljivost za njihove potrebe. Uvažiti predznanja, iskustva i kompetencije dece migranata i uključiti elemente njihove kulture u sadržaj relevantnih predmeta. Razgovarati sa lokalnom decom o ratu i izbegištvu (pre uključivanja dece migranata), o drugim kulturama i običajima, kao i kroz gledanje filmova, slušanje

muzike i različite radionice podsticati empatiju i razvoj multikulturalne osetljivosti.

- Uključiti roditelje migrante u obrazovanje dece: Održati godišnje bar dva zajednička roditeljska sastanka sa svim roditeljima, organizovati mesečno dan otvorenih vrata samo za roditelje migrante. Kontinuirano informisati roditelje preko kontakt osobe koja radi u centru. Uključivati roditelje migrante u različite školske aktivnosti zajedno sa drugim roditeljima.

Preporuke Ministarstvu prosvete, školskim upravama, lokalnim samoupravama, NVO i donatorima

- Potrebno je da MPNTR dopuni postojeće „Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja“ smernicama u vezi sa procedurama upisa nove dece, vođenjem evidencije o deci migrantima, praćenjem njihovog napretka i ocenjivanjem, ali i listama stavki koje bi pomogle praćenju različitih aspekata uključivanja učenika, napredovanja u učenju, socijalizaciji i sl. standardizovanje dokumenata koje mogu poneti ako/kada napuste školu.
- Potrebno je blagovremeno i potpuno informisanje nastavnika i škola o deci koja će se upisati u njihovu ustanovu, od strane školske uprave, Komesarijata i nevladinih organizacija koji rade u centrima.
- Podržati unapređivanje kompetencija nastavnika i stručnih saradnika za rad sa decom koja su pod stresom ili su preživela traumu, za razumevanje predrasuda, stereotipa i interkulturalnost, praćenje napredovanja dece, formativno ocenjivanje, učenje na nematernjem jeziku, integrisanje učenja srpskog jezika u redovnu nastavu predmeta, obuka nastavnika srpskog jezika i sl.
- Pružati kontinuiranu stručnu podršku nastavnicima i drugim zaposlenima. Specifikovati ulogu mentora pri

školskim upravama i osnažiti ih da preuzimaju inicijativu u razmeni informacija i iskustava, kao i uspostavljanju efikasnije saradnje između različitih aktera. Podsticati vršnjačko učenje i saradnju između škola. Obezbediti dostupnu elektronsku bazu materijala za rad sa decom koja se školuju na nematernjem jeziku i primerima dobre prakse, podsticati zaposlene da je redovno pune i koriste (pripreme za čas, prilagođeni materijali, originalna rešenja za rad sa decom, preporuke i sl.).

- Angažovati veći broj prevodilaca/kulturnih medijatora i pratilaca neposredno po uključivanju dece migranata u nastavu.
- Pre uključivanja dece u školu obezbediti im udžbenike i školski pribor, i tokom školske godine po potrebi. Za škole obezbediti rečnike, nastavni materijal i didaktička sredstva za rad sa decom. Opremiti kabinete, nabaviti kompjutere i drugu tehničku opremu za nastavu.
- Dosledno primenjivati zakonske mere prema zaposlenima u školi koji krše prava deteta ili vrše diskriminaciju.

Ostale preporuke

- Organizovati obroke u centru i prevoz do škole tako da budu u funkciji nastave i omoguće da se deca u što većoj meri uključe u nastavne i vannastavne aktivnosti.
- Uključiti decu u predškolsko obrazovanje što ranije, a svakako u predškolski pripremni program.
- Podržati srednjoškolsko obrazovanje dece, organizovati kurseve u centrima usmerene na sticanje veština potrebnih za obavljanje određenih zanata, kao i učenje u oblasti informacionih tehnologija (IT) i učenje stranih jezika.

- Obezbediti maloletnicima bez pratnje koji redovno idu u školu adekvatan bezbedan smeštaj.
- Povećati broj staratelja dece bez pratnje, edukovati ih za pružanje podrške školovanju dece.
- Organizovati programe za roditelje za lično osnaživanje, pozitivno roditeljstvo i podršku školovanju dece.

Literatura

- Vlada Republike Srbije (2016). *Uredba o načinu uključivanja u društveni, kulturni i privredni život lica kojima je priznato pravo na utočište.*
- IDEAS Centar za istraživanje i razvoj društva, UNICEF, UNHCR, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (2016). *Standardne operativne procedure. Zaštita dece izbeglica/migranata.*
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2017). *Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja.*
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2018). *Obrazovanje učenika migranata u Republici Srbiji.*
- UNHCR (2016). *Left Behind: Refugee Education in Crisis.*
- UNHCR (2018). *Quick Guide: New York Declaration.*

Save the Children veruje da svako dete zaslužuje budućnost. U zemljama severozapadnog Balkana radimo svaki dan kako bismo za decu osigurali zdrav početak života, priliku za učenje i zaštitu od nasilja. U kriznim situacijama, kada su deca najranjivija, mi smo uvek među prvima koji pružaju pomoć i među poslednjima koji odlaze. Vodimo računa o zadovoljenju jedinstvenih potreba dece i o tome da se njihovi glasovi čuju. Ostvarujemo trajne rezultate za milione dece, među kojima su i ona do kojih pomoć najteže stiže. Mi činimo sve što je potrebno, svakoga dana i u periodima kriza, ostvarujući promenu u životima dece i našoj zajedničkoj budućnosti.

Save the Children za severozapadni Balkan
Područna kancelarija u Srbiji i Centar za migracije i raseljenost na Balkanu
Francuska 27, 11000 Beograd
Srbija
<https://nwb.savethechildren.net>
Serbia.office@savethechildren.org
bmdh.sci@savethechildren.org